

ארון הברית בבית המקדש השני

- א. המקורות להיעדרו של הארון בבית השני
- ב. מקורות להימצאותו של הארון בבית השני
- ג. גניזת הארון
- ד. היש משמעות למקדש בלי ארון?
- ה. מסקנות והשלכות

א. המקורות להיעדרו של הארון בבית השני

מן המפורסמות הוא שבבית המקדש השני לא היה ארון בקודש הקודשים.

כך כתב הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פרק ד הלכה א):

אבן היתה בקדש הקדשים במערבו שעליה היה הארון מונח, ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן, ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות ויאשיהו המלך צוה וגנוז במקום שבנה שלמה... ונגנז עמו מטה אהרן והצנצנת ושמן המשחה וכל אלו לא חזרו בבית שני...

כבר הראב"ד שם רמז שמקורו של הרמב"ם במימרא בגמרא ביומא כא ע"ב:

אמר רב שמואל בר איניא: מאי דכתיב "וארצה בו ואכבד", וקרינן "ואכבדה"? מאי שנא דמחוסר ה"א? אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וקרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים.

המסורת על אי-הימצאו של ארון בבית שני מופיעה גם בסוגיית הגמרא לגבי עבודת הקטורת בקודש הקודשים ביום הכיפורים.

המשנה ביומא (ה, א) אומרת:

הוציאו לו את הכף ואת המחתה... נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכות המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים וביניהן אמה ר' יוסי אומר לא היתה שם אלא פרוכת אחת בלבד שנאמר (שמות כו) "והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים". החיצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון הגיע לצפון הופך פניו לדרום מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון הגיע לארון נותן את המחתה בין שני הבדים צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא

כל הבית כולו עשן יצא ובא לו בדרך בית כניסתו ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל.

על משנה זו האומרת שהכוהן הגדול "מגיע לארון" מעירה הגמרא (יומא נב ע"ב):

במאי עסקינן? אילימא במקדש ראשון – מי הווי פרוכת? אלא במקדש שני – מי הווי ארון? והתניא: משנגזר ארון... ומי גזזו – יאשיהו גזזו... לעולם במקדש שני, ומאי "הגיע לארון" – מקום ארון. והא קתני "נתן את המחטה לבין שני הבדים" – אימא: כבין שני הבדים.

נמצא אפוא שבבית המקדש השני לא היה ארון, ולכן עבודת הקטורת ביום הכיפורים נעשתה על אבן השתייה במקום שבו שכן הארון בבית המקדש הראשון.¹

ב. מקורות להימצאותו של הארון בבית השני

ברצוני להציע שלצד המסורת המוכרת והמקובלת של האמוראים על אי-הימצאו של הארון בבית השני, ייתכן שהייתה מסורת אחרת, שלפיה היה ארון בחלק מימי הבית השני.² לפי המסורת הזאת, כפי הנראה באחת התקופות בשל חשש מפלישת אויב לתוך הקודש ושביית הארון, גזזו הארון, ורק מאז לא שכן ארון בבית המקדש השני.

היכן מצאנו מקור לתפיסה הזאת?

בברייתא בתלמוד הירושלמי על המשנה ביומא הנ"ל (פרק ה הלכה ב), מובא דיון איך בדיק פוסע הכוהן הגדול בתוך בית קודשי הקודשים:

אית תניי תני: ממזבח הזהב ולמנורה היה נכנס מהלך ביניהן עד שהוא מגיע לצפון דוחק היה באצילי ידיו כדי שלא ישרפו הפרכות הגיע לצפון והפך פניו לדרום חוזר היה לאחוריו כדי שלא יהא נראה כמפסיע בין הבדים...

פשט הדברים מורה שמדובר על בית שני שבו היו שתי פרוכות, ואף על פי שמדובר על בית שני מתקיים דיון על פסיעה "בין הבדים", והכוונה לבדי הארון. לברייתא הזאת אי אפשר לתת את פרשנות התלמוד הבבלי למשנה שהאמור בה "בין שני הבדים" הכוונה "כבין שני הבדים", שהרי בירושלמי הברייתא עוסקת בבעיה 'טכנית' של הליכה לאורך קודש הקודשים

1. ראה י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ב, עמ' 519 שביאר – שלא כבבלי – שהמשנה נשנתה בימי הבית הראשון "אלא שסידרו עניין הפרוכות לפי מצבם בבית שני".
2. כבר הציע הרב עובדיה יוסף (שו"ת יביע אומר, חלק ה, יורה דעה סימן כו אות ג) שדברי ר' שמואל בר איניא דלעיל על חמשת הדברים שחסרו במקדש השני אינם מוסכמים על כולי עלמא אלא נתונים במחלוקת, והביא שביור' תענית ב, א (יובא להלן) יש רשימה שונה במקצת שממנה משמע ששכינה לא חסרה בבית השני, והעלה אפשרות שהמימרות הללו חלוקות.

במצב שבו יש בדים והם מגיעים עד לפרוכת וחוסמים את האפשרות ללכת לאורך הפרוכת מבפנים, וכמו שפירש את דברי הירושלמי בעל קרבן העדה שם:

חוזר היה לאחוריו. ויצא מצד הצפון ולא היה הולך בבית קדשי הקדשים לצד הדרום ויצא משם דאם כן היה נראה כפוסע על בין הבדים דאע"ג דהיה יכול לדחוק הפרכת לצד חוץ ולא היה צריך לפסוע על בין הבדים מ"מ נראה כפוסע. אי נמי כשבא לבין הבדים ונתן הקטורת בתוכן היה חוזר לאחוריו ודחוק הפרכת לצד חוץ שלא יהא נראה כפוסע על גבן.³

עניין דחיקת הפרוכת כדי להגיע אל בין הבדים ולהקטיר את הקטורת מופיע במפורש בתוספתא (יומא-כפורים ב, יב-ג):

נכנס ומהלך בהיכל עד שנמצא עומד בין מזבח הזהב למנורה המזבח היה לפניו ממנו שלחן נתון בצפון משליש הבית ולפנים משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה מנורה כנגדו בדרום משליש הבית ולפנים משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה מזבח הזהב ממוצע בנתים כנגד שני בדי ארון ומשוך כלפי מזרח וכולם היו נתונים מחצי הבית ולפנים מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכת המבדילות בין הקדש ובין קדש הקדשים וביניהן אמה זהו מקום הדביר שעשה שלמה...

החיצונה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון מהלך ביניהן עד שהגיע לצפון הגיע לצפון הפך פניו לדרום מהלך לשמאלו עם הפרכת עד שמגיע לארון הגיע לארון ודחף את הפרכת כמתניו ונתן המחיתה בין שני הבדים וצבר את הקטרת על גבי גחלים ונתמלא הבית עשן...

גם כאן קשה לפרש שהכוהן הגדול היה נותן את הקטורת רק במקום התיאורטי של בין הבדים, שכן הוא נצרך לדחוף את הפרוכת. צורך כזה לא התעורר כשבקודש הקודשים לא היה ארון פיזי אלא רק מקום ארון. על פי זה גם הרישא המתארת את מקום מזבח הזהב "כנגד שני בדי הארון" מתפרשת כפשוטה, שבבית שני ידעו למקם את מזבח הזהב על פי הבליטות של בדי הארון בפרוכת.

נראה אפוא שלפי המסורת המובאת בתוספתא זו ובברייתא בירושלמי שהבאנו לעיל היה ארון בבית שני שבו הייתה פרוכת.

3. יודגש שאיננו טוענים שיש כאן מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, אלא שישנה מסורת בדברי חז"ל שניתן להביא לה ראייה מהירושלמי. במקום אחר הירושלמי דווקא מזכיר את המסורת שעל פיה לא היה ארון בבית שני: "תני חזקי' רמז כל מקום שיש משיח יש ארון וכל מקום שאין משיח אין ארון ואתייא כיי דמר רבי שמואל בר ינא בשם רבי אחא ה' דברי' היה המקדש האחרון חסר מן הראשון ואילו הן אש וארון ואורים ותומים ושמן המשחה ורוח הקודש על שם וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב חסר ה"א אילו חמשה דברים שהיה המקדש האחרון חסר מן הראשון" (ירושלמי, תענית פרק ב הלכה א).

על פי מסורת זו ניתן לפרש עוד ברייתא ידועה ביומא (נד ע"א):

תניא נמי הכי: "ויראו ראשי הבדים" יכול לא יהו זזין ממקומן – תלמוד לומר "וירארכו הבדים". יכול יהו מקרעין בפרוכת ויוצאין – תלמוד לומר "ולא יראו החוצה". הא כיצד – דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת, ונראין כשני דדי אשה, שנאמר "צרור המר דודי לי בין שדי ילין".

אמנם הברייתא עוסקת בפסוקים המדברים במקדש הראשון, אולם מפשטה הרי נראה שמדובר במצב שבו יש פרוכת לאורך כל קודש הקודשים (ולא רק לאורך הפתח שבמחצית אמה טרקסין כדברי רש"י שם), ואם כן היא עוסקת בבית השני, ואף על פי כן עדיין יש בדים הבולטין ויוצאין בפרוכת.

ונראה שיש עוד כמה משניות וברייתות שניתן לפרשן באופן נוח למדיי לאור המסורת על קיומו של ארון בחלק מתקופת הבית השני.

נענין במשנה הנ"ל ביומא (פרק ה משנה א) יחד עם המשנה הבאה אחריה (משנה ב):

החיצונה היתה פרופה מן הדרום, ופנימית מן הצפון, מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון, הגיע לצפון הופך פניו לדרום, מהלך לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון. הגיע לארון, נותן את המחטה בין שני הבדים. צבר את הקטרת על גבי גחלים, ונתמלא כל הבית כולו עשן. יצא ובא לו בדרך בית כניסתו, ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון. ולא היה מאריך בתפלתו, שלא להבעית את ישראל.

משניטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ו'שתייה' היתה נקראת גבוהה מן הארץ שלש אצבעות ועליה היה נותן.

באופן פשוט המשנה עוסקת בבית שני. דבר זה קודם כול נלמד מסברה – הרי כל המסכתות בש"ס העוסקות בעבודת המקדש מתארות את המקדש השני, וחלקן כנראה קדומות ונכתבו עוד בזמן הבית.⁴ מעבר לסברה, כבר אמרה הגמרא בבבלי שם שאם מתוארות כאן שתי פרוכות, הרי משמע שאין מדובר בבית ראשון אלא בבית שני.

נראה אפוא שפשוטה של משנה א הוא שבבית השני היה ארון, ורק במשנה ב יש התייחסות למצב של "משניטל הארון", כלומר שבאמצע בית שני ניטל הארון,⁵ ורק מאז הכוהן הגדול היה נותן את הקטורת על אבן השתייה. קריאה פשוטה זו אינה מתאימה

4. ראה על כך י"נ אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, חלק א פרק III, ולגבי משניות מסכת יומא בעיקר בעמ' 36-37 שם כתב שהמשניות הללו היו כנראה "סדר היום" שעל פיו לימדו את הכוהן הגדול את העבודה בתקופת בית שני (לדעתו בעמ' 37 המשנה שלפנינו היא קדומה מזמן הבית למעט דברי ר' יוסי).

5. הגמרא בדף נג ע"ב הבינה שמשמעות "ניטל" היא כמאן דאמר שהארון גלה לבבל, אולם אפשר בהחלט שפירוש המילה "ניטל" הוא שנטלו את הארון ממקומו וגזזוהו.

למסורת שלפיה לא היה ארון בכל תקופת הבית השני, וסוגיית הגמרא מיישבת (ויש להודות שבדוחק מסוים) את המשנה אליבא דשיטה זו. אולם נראה שלפי המסורת השנייה הגורסת שהיה ארון בקודש הקודשים בבית השני, פשוטה של משנה לא זזה ממקומה שמשנה א מדברת על בית שני שהיה בו ארון.

ברייתא נוספת שנוח יותר לפרשה על פי התפיסה שהיה ארון בבית שני היא זו המובאת בירושלמי יומא ג, א על המשנה "משניטל הארון":

תני עד שלא ניטל הארון היה נכנס ויוצא לאורו של ארון משניטל הארון היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא.

הברייתא כאן לא חילקה בין מקדש ראשון למקדש שני, אלא בין מצב של "עד שלא ניטל הארון" למצב של "משניטל הארון". הרבה יותר פשוט לפרש ששני המצבים הללו היו תוך כדי בית שני, התקופה שעליה מן הסתם העידו מקורות חז"ל.

ג. גניזת הארון

ראינו לעיל את דברי הרמב"ם שלפיהם הארון נגנז על ידי יאשיהו במקום מוטמן שהכין לו שלמה מראש, ומאז לא הוצא ממקום גניזתו. מקורו של הרמב"ם בברייתא שבגמרא ביומא נב ע"ב:

והתניא: משנגנז ארון נגנזה עמו צנצנת המן, וצלוחית שמן המשחה, ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה, וארגז ששגרו פלשתים דורון לאלהי ישראל... ומי גנזו – יאשיהו גנזו. מה ראה שגנזו – ראה שכתוב (דברים כח) "יולך ה' אתך ואת מלכך אשר תקים עליך" עמד וגנזו, שנאמר (דברי הימים ב' לה) "ויאמר ללויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל".⁶

הברייתא הזאת אומרת במפורש שיאשיהו גנז את הארון ערב החורבן.⁷ אבל לאמתו של דבר יש לשים לב שלא כתוב בה שהארון לא הוצא מן המחבוא בעת בניית הבית השני. אין

6. יש להעיר שפשוט הפסוק בדברי הימים ב (לה, ג) אומר את ההפך: שיאשיהו דווקא הביא את הארון למקדש, כדברי רש"י שם: "תנו את ארון הקודש – לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון ושימו תחתיו פסיליהם כדמוכח לעיל במנשה וישם פסל הסמל וגו' לפיכך צוה יאשיהו להושיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללויים לגונזו שם". על האפשרות של גניזת הארון בימי מנשה ראה י' אליצור, "פולמוס ארון הברית בימי יאשיהו", ישראל והמקרא, רמת גן תש"ס, עמ' 231.

7. יש להעיר שדעה אחרת בחז"ל אומרת שהארון לא נגנז אלא גלה לבבל, למשל ביומא נג ע"ב: "ר' אליעזר אומר ארון גלה לבבל". גם לפי הדעה הזאת ייתכן מאוד שהארון הוחזר משם בעת בניית

ספק שהמסורת שלפיה לא היה ארון בבית שני מבינה שהארון נשאר במחבוא עד היום הזה, אולם בהחלט יש מקום לפרש את הברייתא גם על פי המסורת השנייה ולומר שבדיוק לשם כך גזר יאשיהו את הארון – כדי שלא יישבה לצמיתות בידי האויב שיחריב את הבית הראשון, וכך ניתן יהיה להוציא את הארון בעת בניית הבית השני.

הפרשנות הזאת גם מסתברת ביותר. כי לכאורה יש לשאול: מדוע גזר דווקא את הארון ולא את כלי המקדש האחרים? התשובה לדעתי היא שבניגוד לשאר הכלים שניתן לייצר מחדש במקרה שיישבו על ידי אויב, הארון מכיל בתוכו את הלוחות ואת שברי הלוחות, וממילא אם יילקח לא יהיה ניתן יותר להכין ארון, שהרי מה תכליתו של ארון ללא הלוחות שבתוכו? ואכן כל הפריטים הגנוזים שנזכרו ברשימה בברייתא שם הם עצמים היסטוריים שאין אפשרות לשחזר אותם: צנצנת המן, צלוחית שמן המשחה, מקלו של אהרן והארגז ששיגרו הפלישתים. אם דברים אלו יילקחו, לא יהיה ניתן לשחזר אותם יותר, בניגוד לשולחן, המנורה, המזבחות וכו' שתמיד ניתן להכין אחרים תמורת אלו שנשבו.

נראה אפוא שכל תכליתה של גניזת העצמים האלה, ובראשם הארון, היא כדי שימשיכו להתקיים גם בבית השני. יאשיהו דאג מכך שחורבן הבית הראשון יביא לכך שלא יהיה ניתן יותר לעולם לבנות מקדש עם ארון בתוכו ולכן גזר את הארון. אם כן מה יותר טבעי מלומר שתכניתו התגשמה, וכשהקימו את הבית השני הוציאו את הארון מהגניזה והוא שימש בבית השני, וכששוב המקדש עמד בסכנה חזרו וגזזהו? נראה אפוא שברייתא זו מתפרשת היטב לפי המסורת הגורסת שהיה ארון בבית השני.

חיזוק להבנה שלפיה יאשיהו התכוון שבחלוף הסכנה יחזירו את הארון למקדש ניתן להביא מהברייתא הזאת (תוספתא [ליברמן] סוטה פרק יג הלכה א):

ומשנגזר ארון נגזרו עמו דברים ומי גזרו יאשיהו המלך גזרו... אמר להם גזרו אותו שלא יגלה לבבל כשאר כל הכלים שתחזירוהו למקומו.

כלומר יאשיהו מבהיר מראש שלאחר שסכנת הבבליים תחלוף יהיה ניתן להחזיר את הארון למקומו, וזו תכלית גניזתו הזמנית.⁸

על פי ההבנה הזאת ניתן להציע פירוש למשנה בשקלים ו, א-ב:

הבית השני, שהרי בספר עזרא נאמר שכלי המקדש הוחזרו מבבל על ידי ששבצר: "וְהַמֶּלֶךְ פֹּרֵשׁ הוֹצִיא אֶת כְּלֵי בַיִת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיא נְבוּכַדְנֶצַּר מִירוּשָׁלַם וַיִּתְּנֵם בְּבֵית אֱלֹהֵיו. וַיּוֹצִיאֵם פֹּרֵשׁ מֶלֶךְ פָּרְס עַל יַד מִתְרַדָּת הַגְּזֵר וַיִּסְפְּרֵם לְשֵׁבְצָר הַנְּשִׂיא לְיְהוּדָה" (עזרא א, ז-ח).

8. ר"ש ליברמן במהדורת התוספתא שלו (על פי כתב יד ווינה, נשים ב, ירושלים וניו יורק תשס"ז, עמ' 230, הערה 24) פירש: "שתחזירוהו למקומו – כלומר לעתיד לבוא". אולם אנו מציעים כאן פירוש אחר – בחלוף הסכנה.

שלש עשרה השתחויות היו במקדש. של בית רבן גמליאל ושל בית רבי חנניה סגן הכהנים היו משתחוין ארבע עשרה. והיכן היתה יתרה? כנגד דיר העצים שכן מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנו. מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחברו ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנו.

המשנה מספרת על תקנת השתחויה נוספת כנגד דיר העצים שחודשה לקראת סוף ימי הבית השני בזמנם של רבן גמליאל ור' חנניה סגן הכהנים. על כך עולה השאלה: מדוע דווקא בסוף ימי הבית השני נזכרו לתקן השתחויה כנגד מקום גניזת הארון? על פי המסורת שהיה ארון בבית שני, נראה לומר שהוא נגנו לקראת החורבן, כמעשה יאשיהו בבית הראשון. או אז תיקנו השתחויה חדשה שלא נצרכה קודם – במקום שבו נגנו הארון. על פי זה המילים "מסורת בידם מאבותיהם" אינן מתפרשות כמסורת ארוכת שנים עד ימי יאשיהו, אלא שממש אבותיהם של התנאים הללו בדור הקודם סיפרו להם שגנו את הארון בדיר העצים. המרצפת העקומה השאירה סימן שעל פיו יכלו לדעת במדויק "וביחוד" את מקום הגניזה בתוך דיר העצים. נראה שהמסורת שהועברה בסוד נועדה לכך שאם ביום מן הימים יבוא שלום על המקדש, יוכלו לדעת מהיכן להחזיר את הארון למקדש, ואולי גם לשם כך בכוונה הושארה מרצפת אחת משונה מחברותיה, כך שרק מי שיודע את הסוד ידע לחפש את הארון הגנוז תחת המרצפת הזאת.

הרעיון שלפיו כמה עשרות שנים לפני החורבן התנהל המקדש בתודעת חורבן מופיע בכמה מקומות. אחד הידועים שבהם הוא הברייתא ביומא לט ע"א-ע"ב:

תנו רבנן: ארבעים שנה שמש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין, מכאן ואילך – פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין, מכאן ואילך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין. והיה נר מערבי דולק, מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה. והיה אש של מערכה מתגבר, ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים, כדי לקיים מצות עצים. מכאן ואילך – פעמים מתגבר פעמים אין מתגבר... והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו: היכל היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני כך שסופך עתיד ליחרב...

חכמי ישראל חשו את החורבן מתקרב. הניסים פחתו והתודעה הייתה של הכנות לחורבן. מבלי לשים את האצבע על שנה מסוימת, נראה לומר שחכמי ישראל וכהני המקדש הבינו שצריך לגנוז את הארון מחשש שבכל רגע יבואו פריצים להיכל. על תקופה זו דיברה המשנה ביומא ואמרה "משניטל הארון אבן היתה שם... ועליה היה נתון", כלומר הסנהדרין של אותו הדור קבעו איך לעבוד את עבודת הקטורת בקודש הקודשים בהיעדרו של הארון.

ד. היש משמעות למקדש בלי ארון?

חיזוק למסורת שעל פיה היה ארון בבית השני יש להביא מסברה פשוטה. הרי אין ספק שאחד הרכיבים המרכזיים ביותר בבית המקדש הוא ארון הברית. גם לדעה שלפיה תכלית המקדש הוא הקרבת קרבנות, עדיין הארון הוא נשמת המקדש. האם ייתכן לבנות מלכתחילה מקדש ללא ארון? האין זה כגוף בלי נשמה? האם מותר בכלל לבנות מקדש ללא ארון?

את הקושיות הללו הקשה ה'חתם סופר' בתשובה העוסקת בהקרבת קרבן פסח בזמן הזה (שו"ת חתם סופר, חלק ב, יורה דעה סימן רלו):

...וביהדי שותא מאז האי צריך לעיון למ"ד ארון גלה לבבל א"כ למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא ואף מקום מקדש וכדעת הראב"ד עיין מג"א סוף הל' ט"ב ועיין פ"ב דשבועות א"כ מנא לן בבית שני לבנות בית המקדש בלי ארון וכרוכים בלאו הכי יש לתמוה על כמה שינוים בכלים ובבנין ממשכן ומזבח של משה רבנו ע"ה וגם בנין בית שני שנויים מהראשון ובנין שעתידי בנבואת יחזקאל שנוי מכל הנ"ל אע"ג הכל בכתב מיד ה' השכיל עפ"י נביא מ"מ הא אין נביא רשאי לחדש דבר אלא לשעה לא לקיום והיה נ"ל דהיינו דכתיב ככל אשר אני מראה אותך תבנית המשכן תבנית כל כליו וכן תעשו פירש"י לדורות והוא מש"ס פ"ב דשבועות ועיין רמב"ן שהקשה ולפענ"ד דקאי אהתחלת הקרא ככל אשר אני מראה אותך עתה כן תעשו לדורות עפ"י אשר אני מראה בכל בנין ובנין אראה איך יעשה זה משונה מזה א"כ הרי העיד הקב"ה מתחלה שישכיל בכתב מידו לנביאיו ואין כאן דבר שחידשו נביאיו נגד דין תורה. אך קשה מהארון דבית שני נ"ל משום הכי כתיב ונועדתי לך שמה מעל הכפרת בין ב' הכרובים לומר טעם הארון והכרובים הוא רק עיקור לצורך מקום מועד לדבר עם משה רבנו ע"ה מבין ב' הכרובים וכשאין נביא כמשה רבנו ע"ה הראוי להוועד עמו מבין שני הכרובים אין הארון מעכב ואם יש אתו דבר אלקים יודיעני והריני חתנו כבנו חותם בכרכה.

9. בעניין זה ראה מאמרו של ד' הנשקה, "משכן העדות ובית הבחירה", מגדים יא (תש"ן), עמ' 23-62. חשוב במיוחד לעיין בעמ' 25 בהערה 9 שבה הוא דן בשאלתנו. הוא מביא את שיטת הרלב"ג בפירושו לתחילת פרשת אחרי מות שלפיה היו במקדש השני כפורת וכרובים, אך ללא ארון, ותמה על כך. לאחר מכן הביא את דברי ר' שלמה פיינזילבר בפירוש יריעות שלמה על הרמב"ם, הל' בית הבחירה א, ב (ליטא תרצ"ד, עמ' 8) שהקשה על הסוברים (כך משמע למשל מהכוזרי ג, לט שיובא להלן) שגם אם הארון גנוז מתחת לאדמה ניתן להחשיב זאת כמצב שהארון נמצא במקדש.

בתחילת דבריו הציע ה'חתם סופר' שנביא יכול לשנות דברים בכלים ובבניין.¹⁰ אולם תשובה זו אינה מניחה את דעתו לגבי היעדר הארון אלא רק לגבי שינויים בכלים ובבניין, ואולי משמע מדבריו שנביא הבית השני לא אמרו בנבואה שניתן לבנות בית מקדש ללא ארון. התירוץ שהוא מקבל בסופה של התשובה הוא שהארון אינו דין במקדש אלא דין בהתגלות ה' למשה, וממילא כשאין נביא כמשה יש קיום למקדש גם ללא ארון והוא אינו מעכב. אין ספק שתירוץ זה דחוק, וגם ה'חתם סופר' בחתימת דבריו מתקשה לקבלו ומחפש תשובה אחרת.

נראה שלפי המסורת האומרת שהיה ארון בבית שני הכול מיושב. לפי מסורת זו אכן שבי ציון לא העלו על דעתם להקים מקדש ללא ארון. הם בנו מקדש והוציאו את הארון ממקום גניזתו, וברוב ימי הבית השני הארון עמד במקומו. רק בתקופות קשות באופן מיוחד נגנז הארון, אבל אז לא הייתה בנייה של מקדש ללא ארון ולכן הקושייה מעיקרא ליתא, כי האיסור הוא לבנות מקדש ללא ארון. בימים שבהם לא היה ארון נדרשו חכמי הסנהדרין להורות כיצד תתבצע עבודת יום הכיפורים, והם קבעו כהוראת שעה שהקטורת תינתן במקום הארון על אבן השתייה עד שתחלוף הסכנה וניתן יהיה להשיב את הארון למקומו.

ה. מסקנות והשלכות

ניסינו להראות שבספרות חז"ל מהלכות שתי מסורות על שאלת קיומו או היעדרו של הארון בבית המקדש השני. חשפנו מקורות בספרות חז"ל שבהם ניתן למצוא מסורת שלפיה אכן היה ארון בבית המקדש השני, והוא נגנז רק לקראת סופו, מחשש לגורלו. במאמר הראינו שעל פי מסורת זו מתפרשות כמה משניות וברייתות בצורה פשוטה, וגם מסברה קל יותר להבין כיצד בנו את בית המקדש השני.

להלכה פסק הרמב"ם כפי המסורת העיקרית בבבלי, שלא היה ארון בבית שני. ממילא ניתן להצדיק את כל התמונות שבהן מצויר קודש הקודשים בבית השני ללא ארון. יחד עם זאת כיוון שמדובר במחלוקת במציאות שפחות שייך לפסוק בה הלכה, ראוי היה לענ"ד לצייר גם ציורים אחרים של המקדש השני עם פרוכת וארון, וכך להתרגל יותר לבית השלישי שבו אנו מצפים שיהיה ארון הברית.

ואף שמדובר במחלוקת במציאות, שמא יש לה השלכה בכל זאת על ההכנות שלנו לבית השלישי שייבנה בב"א. הנפקא-מינה בין שתי המסורות יכולה להיות בשאלה אם ניתן מלכתחילה לבנות בית ללא ארון. לאור המסורת שהבאנו הגורסת שהיה ארון בבית שני,

10. כך גם הסביר ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי ג, לט-מא את העובדה שלא עברו על כל תגרע כשבנו את הבית השני בלא ארון, כי איסור כל תגרע אינו חל כשהנביא אמר לגרוע ממצוות התורה. לדברים אלו לא הסכים הרמב"ם בהל' יסודי התורה פרק ט הלכה א.

נראה שאחד מהאתגרים שנצטרך לעמוד בו הוא למצוא את הארון הגנוז. וגם לפי המסורת המקובלת שנפסקה להלכה, שלפיה ניתן היום לבנות מקדש ללא ארון, אין ספק שהמשימה הזאת – גם אם אינה לעיכובא – רובצת לפתחנו. ויהי רצון שנזכה לכך.